

Opbouwwerk Duurzaamheid

Verduurzaming van wijken nú oppakken.

Position paper juli 2024

De energietransitie in de buurten, dorpen en wijken van Nederland vraagt dringend om een sociale aanpak naast de fysieke en technisch/financiële benadering. Betrokkenheid van bewoners is een absolute vereiste voor de veranderingen die nodig zijn om de klimaatverandering te stoppen. Opbouwwerkers zijn de sociale professionals die bewoners kunnen bereiken, activeren en ondersteunen in de processen naar verduurzaming van woningen en woonomgeving en naar duurzaam gedrag. Sinds 2017 is een community van nu 120 opbouwwerkers en aanverwanten actief onder de naam Krachtproef Opbouwwerkers Duurzaamheid. Lees hier ons pleidooi.

Energietransitie komt te traag op gang

Sinds het klimaatakkoord van 2015 is er heel veel beleid gemaakt, waarvan voor de bebouwde omgeving nog maar een fractie wordt uitgevoerd. Klimaattafels, Regionale Energie Strategieën, gemeentelijke Transitieplannen Warmte en nu de Wijk Uitvoering Plannen voor de bebouwde omgeving hebben tot nu toe vooral inspanning gevraagd van adviesbureaus, bestuurders en ambtenaren. Maar in de buurten zelf is er nog weinig zichtbaar. In “kansrijke wijken” worden door gemeenten

informatieavonden en wijkbijeenkomsten uitgeroepen, waar betrokken bewoners op afkomen, maar waar het merendeel niet in geïnteresseerd is. In de Proeftuinen Aardgasvrije Wijken is stevig geïnvesteerd in experimenten en de opgedane kennis en ervaringen worden landelijk gedeeld in het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie. In het hoofdlijnen akkoord van de nieuwe regering is tot veler opluchting de energietransitie overeind gebleven, maar een breed offensief moet nog op gang komen.

De meeste burgerinitiatieven voor duurzaamheid die op eigen kracht zijn ontstaan, zijn actief in wijken met hoger opgeleide bewoners. Een aantal is doorgegroeiwd naar buurtcoöperaties die in eigen beheer collectief zonestroom of windenergie opwekken. Burgerinitiatieven die alternatieve warmtebronnen ontwikkelen zijn op één hand te tellen. De nieuwe warmtewet moet een einde maken aan de vele obstakels die het aardgasvrij maken van wijken in de weg staan. Redelijk succesvol worden isolatie-acties uitgevoerd en booming is de aanleg van zonnepanelen. En dat vooral met woningeigenaren, de huurders lijken niet anders te kunnen dan afwachten wat hun verhuurder gaat aan- of oppakken. In de kwetsbare buurten is onder andere door de verhuurdersheffing bij woningcorporaties sprake van opgelopen achterstallig onderhoud. Huizen zijn onvoldoende geïsoleerd en tochtig. Ook bewoners die onder andere dankzij de koop van huurwoningen eigenaar van hun huis konden worden hebben niet de middelen om hun woningen te verduurzamen.

Er gaan steeds meer stemmen op om de energietransitie te koppelen aan een nieuwe stadsvernieuwingsgolf. Woningcorporaties zijn inmiddels wat voortvarender en combineren waar mogelijk renovatie en wegwerken van achterstallig onderhoud met verduurzaming. Marktpartijen en particuliere verhuurders zijn weinig actief. Dit tempo staat niet in verhouding tot de ambities van de klimaatplannen en al helemaal niet tot de opwarming op het noordelijk halfrond van onze aarde, die de kritische grens van 1,5 graden al benadert.

De bebouwde omgeving moet zo'n 30% van de CO₂-reductie gaan realiseren. De grote klap om de opwarming tegen te gaan moet van energieproducenten, verkeer en de industrie komen. Vanuit onze visie als opbouwwerkers gaat niet alleen om technische en fysieke oplossingen, maar ook om gedragsverandering waarbij het wonen

zoveel mogelijk klimaatneutraal worden. Op het snijvlak van fysiek en sociaal kan stap voor stap gewerkt worden aan nieuw gedrag en opbouwwerkers zijn daar goed in. Gedrag waarbij de mens deel uitmaakt van een circulair ecosysteem in plaats van het op de huidige manier blijven exploiteren van natuurlijke bronnen, bodemschatten en arbeidskrachten.

#Krachtproef Energie opbouwwerk

Op het jaarlijkse Krachtproeffestival van 2017 is een initiatief ontstaan om de rol van opbouwwerk bij de verduurzaming van wijken, buurten en dorpen op de kaart te zetten. De trigger was de voorgenomen wijkgerichte aanpak in alle 13.000 wijken, buurten, dorpen en buurtschappen van Nederland, zoals beschreven in het Klimaatakkoord¹. Daarnaast werden de wijkplannen voor de energietransitie vooral technisch, financieel en beheersmatig voorbereid en was er nog geen of weinig besef dat actieve betrokkenheid van buurtbewoners, die onmisbaar is om de transitie te laten slagen. En laat het opbouwwerk nu juist het vak zijn dat deze actieve betrokkenheid op een onafhankelijke en activerende manier kan entameren en ondersteunen. Nog uit de tijd van de stadsvernieuwing weten we dat vergaande ingrepen in de (fysieke) leefomgeving stuiten op grote weerstand van de betrokken bewoners als zij hier geen stem in krijgen en als volwaardige partij meegenomen worden in het gehele proces. Opbouwwerkers herkennen zich goed in deze opgave, het zit in hun DNA.

DNA opbouwwerkers

Opbouwwerkers hebben het lef en de kennis om in de wijken aan de slag te gaan met duurzaamheid. Wijkgericht werken zit in hun DNA.

¹ <https://www.klimaatakkoord.nl/klimaatakkoord/documenten/publicaties/2019/06/28/klimaatakkoord>

*DNA Opbouwwerkers:*²

- werken van binnenuit, dus startend met de ideeën/wensen van de bewoners, met de agenda van de bewoners.
- werken aan het versterken van de kracht van lokale gemeenschappen en tussen gemeenschappen.
- zijn altijd bezig met het praktisch in kaart brengen van talenten, capaciteiten en drijfveren van bewoners als bron voor verandering
- pakken lokale vraagstukken en problemen aan door primair te werken aan het versterken van het eigenaarschap van het onderwerp. Dat maakt oplossingen duurzamer, stabiel en zorgt dat de regie in handen blijft van de eigenaar.
- bouwen methodisch aan oplossingen en ontwikkelingen vanuit de specifieke mogelijkheden en (hulp)bronnen van bewoners of een wijk
- omarmen veranderingen en nemen verantwoordelijkheid voor een professionele mindset dat gericht is op optimisme, overtuiging, zelfvertrouwen en zelfkracht en 'We Can'-mentaliteit.
- werken verbindend, vanuit het permanent voeren van de dialoog met bewoners en instanties.
- Investeren in alledaags leiderschap van bewoners.

Duurzaamheid als Leitmotif

Sinds 2017 is ons collectief #Krachproef Energie uitgegroeid van zeven pioniers tot een bont gezelschap van ruim 120 opbouwwerkers buurtwerkers, buurtmakelaars, energieopbouwwerkers, struikrovers, zelfstandige professionals, wijkontwikkelaars, dorpsondersteuners, onderzoekers etc. Allen werkend vanuit de principes van samenlevingsopbouw, met kleine en grote initiatieven, om met bewoners de buurten leefbaar en duurzaam te maken.

We hebben geleidelijk de doelstelling verruimd van de energietransitie naar duurzaamheid. Voor veel bewoners in de wijken waar opbouwwerkers actief zijn, zijn fossielvrij en energietransitie zaken die veel te ver van hun bed afliggen.

Tot 2022 waren bewoners van kwetsbare buurten niet bijster geïnteresseerd in de energietransitie. Met lage inkomens zijn mensen vooral bezig om de eindjes aan elkaar te knopen. De meer vooruitziende welzijnsorganisaties gingen al aan de slag met het thema verduurzaming, meestal kleinschalig met acties voor vergroening, gezonde voeding, besparingen op de energierekening etc. Met de energiecrisis van 2022 kwam energiearmoede hoog op de lokale agenda's. Prijscompensatie en het prijsplafond boden tijdelijk verlichting en tegelijk werd duidelijk dat de mensen met de laagste

inkomens relatief de hardste klappen kregen in slecht onderhouden, tochtige en vochtige woningen. In veel gemeenten gingen klimaatcoaches en fixbrigades aan het werk om tochtstrippen en radiatorfolie aan te brengen en om mensen te adviseren over hun energiegebruik. In een aantal gemeenten werkten deze initiatieven samen met sociale wijkteams en met opbouwwerkers om na zo'n eerste stap met bewoners verder te werken in de

richting van verduurzaming. Ook werken de bij onze community aangesloten opbouwwerkers veel aan vergroening, circulariteit en aan het gezonder maken van de woonomgeving. Deze onderwerpen

² Zie <https://krachproef.org/>

liggen letterlijk dicht bij huis en vormen een mooie opstap om verder te werken aan het duurzamer maken van de woning en de woonomgeving. Wij zien al deze onderwerpen in een samenhangende keten van energiebesparing naar klimaatadaptatie en energietransitie

Bijdragen sociaal werk en opbouwwerk

Wij zien drie belangrijke opdrachten weggelegd voor sociaal werkers in het algemeen en opbouwwerkers in het bijzonder:

- a) Samen met bewoners het proces op gang brengen toewerken naar klimaatbewustzijn, verandering van mentaliteit en leefstijl en een gedeeld gevoel van eigenaarschap voor klimaataanpak in de eigen buurt. Dit aan de hand van kleinschalige en concrete activiteiten.
- b) Entameren en onafhankelijk ondersteunen van bewonersinitiatieven in het proces met gemeenten, woningcorporaties en energiepartijen voor een rechtvaardige energietransitie en het tegengaan van energie-armoede.
- c) Zorgen voor een netwerk van professionals en actieve buurtbewoners voor begeleiding van bewoners in de aanloop naar en de uitvoering van de verduurzaming van buurten en wijken.

Primaire taak van de opbouwwerker is de buurt te activeren en actieve bewoners te ondersteunen in het proces. Het gaat onder andere om het toegankelijk maken van kennis en informatie, belangenbehartiging, stem geven aan de buurtbewoners en vormgeving van de samenwerking met gemeente en betrokken partijen.

Opbouwwerkers hebben de kennis en kunde in huis om moeilijk bereikbare bewoners te betrekken en hen te organiseren en te ondersteunen. Zij moeten zich daarbij de kennis van energietransitie, klimaatadaptatie en overheidsbeleid op dit terrein eigen maken en inzicht krijgen in het krachtenveld van de partijen die nodig zijn om de verduurzaming te realiseren. Opbouwwerkers zien in de energietransitie ook goede mogelijkheden om deze als hefboom in te zetten voor hernieuwde gemeenschapsvorming, als impuls voor het verbeteren van de verhoudingen tussen overheid en burgers en voor het wegwerken van achterstanden op gebied van huisvesting, leefomgeving, veiligheid, op sociaal- economisch en cultureel-educatief gebied.

We hebben meer opbouwwerkers nodig

In onze visie heeft de energietransitie in de bebouwde omgeving pas kans van slagen als er een goed samenspel is tussen bewoners en alle betrokken partijen. Onze cruciale bijdrage is het mogelijk maken, het organiseren en het in hun kracht zetten van buurtbewoners. De huidige opbouwwerkers voelen de verantwoordelijkheid hiermee aan de slag te gaan en zouden zich het liefst hiervoor inzetten in alle wijken en buurten van het land. De realiteit is dat er daarvoor simpelweg niet genoeg professionals beschikbaar zijn. Onze inzet concentreert zich op de meer kwetsbare wijken en buurten. In deze buurten komen initiatieven niet vanzelf tot stand en is de afstand tot kennis en ervaring groot. Het rond dit thema samenbrengen van mensen met zeer verschillende achtergronden en identiteiten en het overbruggen van vaak diepgeworteld wantrouwen in overheden en instellingen vereist een hoge mate van vakbekwaamheid en *streetwise knowledge* waarover met name opbouwwerkers beschikken.

Onze community Opbouwwerkers Duurzaamheid is een kleine, maar krachtige beweging en we voorspellen dat we het gelijk over 10 jaar met terugwerkende kracht aan onze kant krijgen. Maar daar willen we niet op wachten. We zijn actief op twee fronten:

1. Aan de ene kant steken wij de meeste tijd in het organiseren van liefst twee of drie werkbezoeken per jaar, waar opbouwwerkers op locatie ervaringen uitwisselen en elkaar feed back geven. Deze werkbezoeken vonden plaats in Rotterdam, Dordrecht, Zwijndrecht, Den Bosch en Assen. Binnenkort in Arnhem. We bieden workshops aan op conferenties (o.a. op de Top van Onderop!), dragen bij aan leergangen en houden presentaties bij instellingen die ons uitnodigen. Ook organiseren we zelf landelijke bijeenkomsten met het doel steeds meer welzijnsorganisaties en opbouwwerkers te enthousiasmeren om zich in te zetten voor duurzame buurten. Onze community groeit gestaag.
2. Aan de andere kant (het meer taaie deel) zoeken we samenwerking met en aansluiting bij de ontwikkelingen bij de beroeps- en brancheverenigingen, het beroepsonderwijs en met kennisinstituut Movisie. Vanuit de Beroepsvereniging Professionals Sociaal Werk (BPSW) en de branchevereniging Sociaal Werk Nederland (SWN) is in samenwerking met het kennisinstituut Movisie een Onderzoeks- en Actieagenda Samenlevingsopbouw ontwikkeld. Kort gezegd wil deze agenda de professionele ondersteuning van bewoners realiseren om hen toe te rusten en te ondersteunen bij het versterken van gemeenschapsvorming in wijken en buurten. Vanuit dit actieprogramma wordt extra inspanning geleverd om de komende jaren veel meer opbouwwerkers aan te trekken. Gedacht wordt aan zij-instromers vanuit andere vakgebieden en aan het ontwikkelen van een minor opbouwwerk in Social Work opleidingen en post-initieel beroepsonderwijs. Ook zien wij een potentieel van goed opgeleide jongeren, die hun idealisme voor een duurzame wereld beroepsmatig willen inzetten. De eerste stappen om jonge mensen te interesseren voor samenlevingsopbouw worden gezet met de zogeheten *rookie-master* programma's³ in enkele gemeenten. De BPSW draagt hieraan bij met het aanbieden van een scholing samenlevingsopbouw. De BPSW heeft daarnaast een *Call to Action* verspreid onder leden, welzijnsondernemingen en beroepsonderwijs met een pleidooi voor wat zij noemen '*Eco-sociale benadering van sociaal werk*'.⁴ Een bijzonder ambitieus pleidooi om sociaal werkers toe te rusten voor het werken aan duurzaamheid. Dit gaat verder dan de energietransitie. Men streeft naar een omslag in houding en gedrag, waarbij de mens deel uitmaakt van het ecosysteem en niet langer antropocentrisch doorgaat met het uitputten van de aarde en haar bronnen. Als opbouwwerkers, verenigd in de eerdergenoemde netwerken, staan wij achter dit gedachtengoed en willen dit vertalen naar een praktische insteek.

³ O.a. in Hilversum worden nieuwe opbouwwerkers een jaar lang gecoacht door net gepensioneerde opbouwwerkers.

⁴ <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2024-01/movisie-eco-sociaal-werk-jan-2024.pdf>

We hebben diverse malen geprobeerd om binnen te komen bij Platform 31, het toenmalige Programma Aardgasvrije Wijken en de opvolger hiervan, het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie, maar helaas zonder succes. Wel zijn we in gesprek met het Nationaal Klimaat Platform en hebben we bij de Top van Onderop een geslaagde workshop verzorgd. Ook hebben wij input geleverd bij diverse bijeenkomsten ter voorbereiding van het Klimaatplan 2024.

We doen tot nu toe alles in onze vrije tijd. Vanuit onze grassroots voelen we ons het meest verwant met de opbouwwerkers en buurtinitiatieven die met hart en ziel werken aan duurzame buurten en bewegen we ons minder makkelijk bewegen in de formele netwerken, ontwikkelagenda's en institutionele circuits. Wij zijn de luis in de pels en laten te pas en te onpas van ons horen. We agenderen en adresseren en werken graag samen met de partijen die ons geluid opvangen en verder willen brengen.

Onze verlanglijst

Er is genoeg vergaderd en er zijn prachtige visies en strategieën ontwikkeld, maar nu wordt het tijd om de hand aan de ploeg te slaan. Om de verduurzaming van meer kwetsbare wijken op gang te brengen vragen wij:

1. Meer inzet op duurzaamheid door opbouwwerkers en aanverwante zelfstandige professionals, buurtmakers, wijkmakelaars, bewonersadviseurs etc., zodat er een beweging op gang komt voor klimaatrechtvaardigheid in met name de kwetsbare buurten.
2. Van de welzijnsondernemingen in Nederland om sociaal werkers en meer specifiek opbouwwerkers in te zetten op de verduurzaming in de wijken.
3. Van de gemeenten in Nederland om sociaal werkers en meer specifiek opbouwwerkers te faciliteren die in de kwetsbare buurten aan de slag gaan met verduurzaming
4. Van brancheorganisaties, beroepsverenigingen en kennisinstituten en beroepsonderwijs om hun leden, afnemers en studenten toe te rusten voor de inzet op verduurzaming
5. Van provincies en rijksoverheid om middelen ter beschikking te stellen voor de opbouw van een kennisinfrastructuur ten behoeve van de sociaal rechtvaardige energietransitie

#Krachtproef Opbouwwerkers Duurzaamheid

Sylvia de Goede en Paul Vlaar, juli 2024